

પ્રકરણ ૪

બારમાસીમાં પ્રકૃતિનિરૂપણ

બારમાસી એ એક સ્વતંત્ર કાવ્યપ્રકાર છે. એની સાચી જગત્રી તો મળી આવે છે પ્રાદેશિક ભાષાઓમાં. સંસ્કૃત, પ્રાકૃત કે અપભ્રંશમાં આ જાતનો કાવ્યપ્રકાર મળી આવ્યો નથી.

આ પ્રકારવિશેષ એના નામ પરથી જ સૂચવી દે છે કે એમાં બારમાસનું વર્ણન કરવાનું આવ્યું હોય છે. જ્યારેક "બારમાસી"ની શરૂઆત કાર્તિક-માઝસરથી થાય છે તો જ્યારેક વલ્કિજુથી .

બારમાસના સાહિત્ય પર શ્રીમતિ ડો. શાલોતે સારો પ્રકાશ પાડ્યો છે. એમોનું માનવું છે કે બારમાસીઓ મુખ્યત્વે ગ્રામ્ય લોક-સમુદાયમાં કંઠોપકંઠ સચવાઈ રહેલી હતી. ત્યારબાદ એ લેખિત સ્વરૂપ પામી. અને આવી લેખિત બારમાસીઓ ૧૦મી સદી પછી આપણને મળી આવે છે.

શ્રીમતિ શાલોતે વિષયવસ્તુની દૃષ્ટિએ બારમાસીઓના બે ભાગ પાડે છે:

(A) The mnemonic or didactic *Bārahmāsā*

(ઉપદેશાત્મક બારમાસા)

(B) The lyrical *Barahmasa* or *Virah* - *Barahmasa*.

(વિરહ-બારમાસા)

આ બંને પ્રકારની બારમાસીઓમાં પ્રથમ પ્રકાર ઘણો પ્રાચીન છે. ભારતની અન્ય ભાષાઓમાં પણ એ મળી આવે છે. પ્રથમ પ્રકારની સૌથી જૂની બારમાસી વેંગાળીમાં મળી આવે છે, એ વિષે શ્રીમતિ

શાલોતિ નિદેશ ક્યો છે:

"The most most ancient Barahmasa known belongs to this type: it is found in the Dakor Bacana in old Bengali.."

બીજા પ્રકારની બારમાસીમાં મુખ્ય ત્વે વિપ્રલબ શુંગારની વાત હોય છે. વિરહિણી નાચિકા પોતાના પ્રિયજનના વિરહથી પિડાતી હોય છે. એની આ વિરહવેદનાને ભયિસસર વાચા આપવાનો બારમાસીઓમાં પ્રયત્ન થયો હોય છે. શ્રીમતિ શાલોતિ આ વિષે કહે છે:

"A Virah-Bārahmāsā is always a lyrical composition on the pathetic mood: a virahini, i.e. a separated wife or lady-love, bewails the absence of her beloved during the twelve months of the year; the descriptive element is intimately blended with the lyrical element, which always predominates"

વિરહ-બારમાસીમાં ક્યનનું તત્ત્વ સલાનપણે ઉપેક્ષાયેલું રહ્યું છે. નાચિકાને વિરહ તરફ દોરી જનાર સંજોગોની છાંવટ આવી બારમાસીઓમાં કરવામાં આવી હોતી નથી. આરેક ક્યાની એતર્જત આવતી હોય તો પણ બારમાસી ક્યાની એક ઘટના બની જતી નથી, એ સ્વતંત્ર સ્વરૂપે જ રહે છે. શ્રીમતિ શાલોતિ આ વિષે નોંધ્યું છે:

"...the Barahmasa itself is never treated as an episode in the story, but remains always a digression, either of a didactic or lyrical character."

આ વિરહ-બારમાસાને શ્રીમતિ શાલોતિ "ચીમાસા"માંથી ઉતરી આવેલ માને છે. "ચીમાસા" અને વિરહ-બારમાસાના વર્ણનોમાં

*Journal of the Oriental Institute, Baroda; Vol. XIII; June 1964; Page-342.

**એજન; Page-343.

***એજન: , પૃ. ૩૪૪

એક જાતનું સામ્ય જણાય છે. વળી, "ચોમાસા" તો કેવળ ઉર્મિકાવ્યનો જ પ્રકાર રહ્યો છે. એમાં ઉપદેશનું તત્ત્વ નહીં જ. માધી જ કદાચ શાલોત આ માનવા તેયાર થયા હશે.

"We have therefore, some reason to believe that the Cau-māsā is the primitive folk-type from which the viraha-Bārahā-māsā evolved." *

પરંતુ ડો. હરિવલ્લભ સાયાણી શ્રીમતિ શાલોતના આ મતવ્યને જરા વિચાર માગી લે તેવું ગણે છે. એમો જણાવે છે:

"તેમને(શ્રીમતિ શાલોતને)મતે વિરહ-બારમાસી.....મુજે ચાતુમાસી રૂપે કંઠસ્થ લોકસાહિત્યમાં પ્રચલિત હોય - ચોમાસાના ચાર માસને અનુલક્ષીને મુજ રચનાઓ હોય, અને પછીથી તેમનો વિસ્તાર બારમાસી રૂપે થયો હોય. પણ ડો.વોહુવિલના આ મતનું સમર્થન કરી શકે તેવો કશો પ્રતીતિકર પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ પુરાવો નથી. અને મને તો ષડ્ઞતુવર્ણનની પરંપરાથી બારમાસીને અલગ પાડવાના કોઈ પણ પ્રયત્નમાં અસાધારણ મુશ્કેલી - અપરિહાર્ય મુશ્કેલી રહેલી જણાય છે..) ૦૦૦ આમ ડો. સાયાણી બારમાસી કાવ્યસ્વરૂપને ષડ્ઞતુવર્ણનની પરંપરામાં મુકે છે.

આ જાતની વિરહ-બારમાસી બંગાળીમાં જુબ મોડેથી અસ્તિત્વમાં આવી છે.

આપણે ત્યાં 'રાસયુગ' દરમિયાન મળી આવતી બારમાસીઓ જુજ પ્રમાણમાં છે; આરે ૧૪મી સદી પછી બારમાસીનો કાલ વિપુલ પ્રમાણમાં ઊતર્યો છે. અહીં આ 'રાસયુગ' દરમિયાનની બારમાસીઓ મધ્ય પ્રકૃતિનિરૂપણની સમુચિત ઉદાહરણો ઉદ્ભૂત કર્યાં છે.

* ~~Journal~~ Journal of Oriental Institute, Baroda; Vol-XIII; June, 1964; ૦૦૦ "શ્રીગવન", ઓ ઈ. ૧૯૬૫નો અંક; પૃ. ૧૦૫૬

વિનયચંદ્રસૂરિકૃત "નેમિનાથયજુષ્પદિકા"એ અવધિ પર્યંત ઉપલબ્ધ એવી સૌથી જૂની બારમાસી રચના છે. જો કે વિદ્વાન શ્રી અગરચંદ નાહટાએ "નિલુપમ્મસૂરિઃ બારહનાવઉ" નામક એક અન્ય બારમાસી તરફ ધ્યાન દોર્યું છે, કે જે કૃષ્ણિ બારમી સદીની છે. આથી હવે એ કૃતિને બારમાસીની પ્રાચીનતમ કૃતિ ગણવી રહી.

પ્રકૃતિ: વિરહોદ્દીપક વિભાવસામગ્રી તરીકે

પ્રથમ હું "નિલુપમ્મ-સૂરિ બારહ નાવઉ"માંથી વિરહોદ્દીપક ઉદાહરણો આપું છું:

અષાઠમાં પ્રકૃતિ વિરહિણીને કેવી લાગે છે?

"મેહડલઈ નવિ ગયણિ પુડુકકઈ

તઈ જણિ વિરહિણિ હિયઈ પુડુકકઈ।

પસરિઉ ઈશ્વપણુકુ કુડ ઠાર

કિઉ વિન્નુલિય તરલ-ઝલકારા॥" ૫૪

(આઠાસમાં મેહવૃદ્ધ ગઈ છે, અને તે તણે તણે વિરહિણીના હૃદયમાં પટકે છે. સ્પષ્ટ અને વિશાળ ઈન્દ્રધનુ જેવાયું, વીજળીએ તરલ ઝલકારો કર્યો.)

નીચેની કડીમાં વિરહ ઉદ્દીપ્ત કરીને પરોક્ષ રીતે મિલનેષણા વ્યક્ત કરાઈ છે:

"ચંદા ચંદા ચંદડા, વય ચંદિણડઉ કરિ ચંચુ।

મડિ-ન મહિ તુહું હંસડા, વય ભજરુલ્લા કમ્મિઈં લગ્ગુ॥" ૧૩

[હે ચંદ્ર, હે ચંદલા, (તું) સુદર ચંદની ફેલાવ; હે હંસ, તું પૃથ્વીને

મંડિલ કર; હે ભમર (તું) કમળમાં પ્રવેશ કર.]

તો કહી કે અને જમાં વર્ષાનું ચીલાચાણુ ચિત્ર નાચ્યું છે:

"કુવલય-દલ-સામલ ધણુ ગજાઈ

ને મદલ-મંડલ-મુણિ છજાઈ

વિન્નુલડી અણકિઈ લવઈ ॥" ૩

(કુવલયનાં દલ નેવો સ્યામ મેધ માને છે, જાણે કે મૂઈગોના સમૂહ ધ્વનિથી ણધું ઠંકાઈ જાય છે. વીજળી અળકે છે.)

"મણુરુ વિત્યારેવિ કલાણુ

અન્નુ કરેવિણુ કલિ-કેકા રવુ

કિરિ-કિરિ નાયલિ મોરલા ॥" ૪

(મનહર કલાપ વિસ્તારીને અને કલકેરવ કરીને મોરલા વારંવાર નાચે છે.)

હવે "નેમિનાથયણુપદિકા"માંથી પ્રકૃતિનો વિરહોદ્દીપક વિભાવસામગ્રી તરીકે થયેલો ઉપયોગ નીચેના ઉદાહરણ દ્વારા સ્પષ્ટ કરું છું:

"ત્રાવણિ સરવણિ કુર્ય મેણુ ગજાઈ વિરહિણિ ઝિજાઈ દેણુ.

વિન્નુ અણકકઈ રજ્જસિ જેવ નેમિલિ વિણુ સહિ સહિયઈ
કેમ." ૨

[ત્રાવણે મેધ શ્રવણમાં કહુ ગર્જન કરે છે. તેા વિરહે દેહ ક્ષીણ પાય છે. વીજળી રાક્ષસીની જેમ અળકે છે. હે સખી, નેમિ વિના (મે) કેમ સહી સકાય છું]

રાજિમતી પોતાના પતિ નેમિનાથના વિરહથી બ્યાકુલ છે. એની આ વિરહાગ્નિથી સંતપ્ત બનેલી ચિતાવસ્થાને શ્રાવણની પ્રકૃતિ કેવી વધારે ઉદ્દીપ્ત કરે છે એ કવિ ઉપરના અવતરણમાં દર્શાવી આપે છે. શ્રાવણી મેઘ, વીજળીના કબજાર આ બધું વિરહિણી રાજિમતીને નેમિનાથ વગર અસહ્ય લાગે છે. આમ એ એની વિરહ ઉદ્દીપ્ત કરે છે.

તો વળી ભાદરવાનાં ભરેલાં સરોવર વિરહિણી રાજિમતીનાં નેત્રસરોવરને ઊલટાવી દે છે:

"ભાદ્રવિ ભરિયા સર પિન્ધમેવિ સકુણ રોગઈ રાજલહેવિ,

હા એકલડી મઈ નિરપાર કિમ ઉવેષિસિ કુણા સાર" ૫

[ભાદરવે ભર્યાં સરોવર દેખી રાજલહેવી અતિ કુણ રુએ છે. "હા મને એકલડીને, નિરપારને, (હે) કુણાસાર, (તું) કેમ ઉવેષીશ ?"]

આસો માસની શીતળ ચાંદની પણ રાજિમતીને દાહક લાગે છે:

"આસો માસક અંતુપ્રવાહ રાજલ મિલ્લઈ વિષુ નમિનાહ,

હહઈ ચંદુ ચંદુભિમસીઉ વિષુ ભતારહ સઉ વિપરીઉ." ૮

[આસો માસે રાજલ નેમિનાથ વિના અંતુપ્રવાહ મેલે (વહાવે) છે: "હિમશીતળ ચંદ અને ચંદન (ગિલટા) દાહક લાગે છે. ભતાર વિના બધું વિપરીત (ભાસે છે.)"]

વેશાએ એની દશા આવી થાય છે-

"વઈસાહહ વિહસિય વણરાઈ મયણમિતુ મલયાનિલુ વાઈ,

કુટ્ટિ રિ હિયડા માઝિ વસેતુ વિલવઈ રાજલ પિન્ધઉ કંતુ. રહ

સખી દુક્ખ વીસરિવા ભણઈ સંભલિ ભમરઉ ક્રિમ રુણરુણઈ,

હીસ પંથ ચિરુ જો વ્વણુ ઢોઈ ખાઉ પિયઉ વિલસઉ સહુ કોઈ." ૩૦

[વૈશાખે વનરાઈ વિકસી (છે.) મહનચિત્ર મલયાનિલ વાય છે. મહી વસતા કલિને જોઈને રાજલ વિલાય કરે છે. "રે હેડા, ફૂટી ન" દુઃખ સુલાવવા (૧)સખી કહે છે, "સંભલ, ભમરો કેમ (૨)ગણગણે છે ? "જોખન પાંચ દિવસ સ્થિર હોય છે. (તો) સહુ કોઈ ખાઓ, પીઓ, વિલાસો."]]

કવિ હીરાણંદ વિરહિણીની વેદના વધારતી પ્રકૃતિનાં બે ચિત્રો આપે છે તેમણી બે દૃષ્ટાંતો અહીં ઉદ્ધૃત કરું છું. પોતાની કૃતિ "સ્યુલિલક કોશા બારમાસ"માં કાગણનું વર્ણન બે આ રીતે આપે છે:

"કાગુણિ તરુઅર કુંપલ્યાએ, નીપનંઈ નીપનંઈ સહુલ
ગોધૂમકેહીમતએ,

ઉભરઉ (૨૧) ટહિઉએ પરખત પરખત હીસંઈ અધૂમાક, કાગુણિ
તરુઅર કુંપલ્યાએ;

કાગુણિ તરુઅર કુંપલ્યાનઈ સવિ હ અગ્યાગસિ(૧)આમલી,

પરવહોલી કાગ ખેલંઈ વાસંઈ કોઈલિ સામલી,

રાયણનીલાં ચંદણટીલાં વસંત માસ રુલીઆમણઉ,

ભણઈ કોસા સ્યુલિલકવિણ સહુ મગ અસોહામણઉ." ૫

ઉપરના ઉદાહરણમાં પ્રથમ ત્રણ પંક્તિઓનો અર્થ સંદિગ્ધ છે. આરે વાકીની ત્રણ પંક્તિઓમાં કવિ કહે છે, "હોળાના પવે કાગ ખેલે છે, કાળો કોઈલ ટહુકે છે, વસંત માસ રાઈયામણો છે અને નીલી

૧ આ કોંસવાળો ભાગ હસ્તપ્રતમાં લિપઈએ ખાણેલો છે.

રાયણ ચંદનના ટીલા જેવી (શોભે છે.) કોશા કહે છે, " સ્તુલિભદ્ર વિના મારે આ સહુ અશોભતું છે. "]

ન્યારે આસો માસનું વર્ણન કવિ આ પ્રમાણે કરે છે.

"આસો આસો આસ સવે ફલઈએ ગયણિઈ ગયણિઈ નિરમલ મેહ કિ,

કમલિઈ પરિમલ મહિમઈઈએ, કમલણિ મધુકર નેહ કિ,
આસો આસ સવે ફલઈએ.

આસો નિ આસ સવે ફલઈઈ નઈ કલમસાણિ સોહામણી

વંગાલકાન્હડ રાગ રોપી ગઈઈ અતિ રુણિયામણિ.

મોરમ માતા મેલિ ચાલઈ વેચિ તરુઅરસવિ ફલઈઈ ૦૦

ઈવ આવિ સાવિઈ કોશા વિલવઈ તોઈ(ન)ધૂલભદ્ર(ન)વિચલઈ "૧૨

આસોમાં સર્વે આજ્ઞા ફરે છે, ગગનમાં નિર્મળ (સ્વેત)મેઘ છે, કમળ પરિમલ મહેકાવે છે, કમળ(અને)મધુકર સ્નેહી છે. આસોમાં સર્વે આજ્ઞા ફરે છે અને કલમસાણી શોભે છે. વંગાલ કાન્હડ રાગ અતિ રુણિયામણી ગાય છે. આવા હાવભાવથી કોશા વિલાપ કરે છે તો પણ સ્તુલિભદ્ર વિચલિત થતા નથી.

પ્રકૃતિ: અલંકાર તરીકે

ઉપમા

પ્રથમ ઉપમાનું એક ઉદાહરણ "નિલુપમ્મ-સૂરિ બારહ નાવઈ"મથી રગુ કું છું:

"મહિ-ચલિ વિમલઈ સચલુ ગલુ. વચ પહતઈ આસોચ માસુ।

પમસૂરિ-કેરઈ ચિતુ નિમ્બ, વચ નિમ્બલુઠિ ઉ આગાસુ।" ૧૬

૦૦ અર્થ અસ્પષ્ટ છે.

(પૃથ્વીતલ ઉપર બધું જ નળ નિર્મળ બન્યું છે, માસો માસ આવી પહોંચ્યો; અને પરમસુરિના ચિત્તની જેમ આકાશ નિર્મળ બન્યું.)

બીનું એક કૃષ્ટાંત:

"તલ્લ સોહલિં કિસુય-કુસુમ, મોરા.,

રાતાં છવછવડાઈ મોરા.,

વિરહિય-હિયય-મહા-વણ્ડે, મોરા.,

હલ્લ-કુયાસ-સમાઈ, મોરા.]]

૩૬

(વિરહીની કહયરપી મહાવનના દાહક કુતાસન સમાન કિસુકના લાલચોળ કુલ સોભે છે.)

"નેમિનાયચતુષ્પદિકા"મધી ઉપમાનું એક ઉદાહરણ આ રહ્યું:

વિન્દુ જ્વલકકઈ રક્ષસિ નેવ નેમિહિ વિષુ, સહિા સહિયઈ કેમૌર

[વીજળી રાક્ષસીની જેમ ઝળકે છે. જે સખી, નેમિ વિના (જે) કેમ સહી શકાય ?]

૩૫૬

"નિલધમ્મ-કુરિ વારહ નાવઉ"મા એક રૂપક આ પ્રજાણે પ્રયોજાયું છે:

"પરમસુરિ કેરઉ મુહકમલિ, સરસી, એ, કિઉ અવતાડુ|| પુરિન. ૨૩

(પરમસુરિના મુખકમલ પર સરસ્વતી ઉતરી આવી.)

૧ આ શબ્દનો અર્થ અસ્પષ્ટ છે.

તો વળી અન્યથા પ્રમાણે રૂપક પ્રયોજાયું છે:

"વિરહિય-હિયય-મહા-વણઈ, મોરા.,

હહણ-હુયાસ-સમાઈ, મોરા.॥" ૩૬

(વિરહીની હૃદયરૂપી મહાવનની હાહક હુવાસન સમા....)

તો વળી હીરાણ્ડની અપ્રસિદ્ધ કૃતિ "શ્વલિભદ્ર કોશા બારમાસ" માં ફાગણ માસના વર્ણન દરમિયાન નીચે મુજબનું રૂપક મળી આવે છે:

"રાયણનીલાં ચંદણટીલાં વસંતમાસ રુલાનામણઉ," ૫

(વસંત માસ રણિયામણો છે; નીલી રાયણ ચંદણટીલાં રૂપ છે.)

ઉલ્લેખા

"નિષ્પમ્મ-સુરિ વાહક નાવઉ"માં કવિ ઉલ્લેખાએ પ્રકૃતિનો આશ્રય આપપ્રમાણે લે છે:

"કુંદક કલિય રુહતિ, એ, માસિયડા તુહ વાહિયઈં

નં સિય દંતિ હસંતિ, એ, વિયસિય પોસ-સિરિહિ તણી॥" ૩૨

હે માળી, તારી વાહીમાં કુંદ પર કળીઓ ઉભી છે, જાણે કે પોષ માસની વિકસિત શ્રી પ્રવેલ દંત વડે હસે છે. ૫

તો વળી બીજા એક કહીમાં કવિ આ પ્રમાણે ઉલ્લેખા કરે છે:

"કુવલય-હલ-સામલ ધણુ ગન્નઈ

નં મફલ-મંડલ-પુણિ હન્નઈ

વિન્દુલડી અખલિલિં લવઈ ॥” ૩

(કુવલયનાં હલ જેવો સ્વામ મેઘ ગાને છે, જાણે કે મૂંઠમના સમૂહધ્વનિથી બધું છવાઈ જાય છે. વીજળી અખડે છે.)

સ્વભાવોક્તિ

“નિલુપમ્—સૂરિ પારલ નાવઈ”માં એક સુદર સ્વભાવોક્તિ મળી આવે છે. કારતક માસનું વર્ણન કરતાં કવિ કહે છે:

“પાકઈ કલમ—કિચાર—કણુ, ઉણુ સૂચકઈ સુણેઈ પેલ્લન. ॥” ૧૭

(કલમ:શાલીના ક્યારામાં પાકેલા કણ, સુએ, સૂડો થણે છે.)

પ્રકૃતિમાં માનવીકરણ

કોઈ કોઈ સ્થાને કવિએ પ્રકૃતિમાં ચેતનનું આરોપણ કરી માનવી-કરણસુક્ત પ્રકૃતિચિત્રો પણ ખડાં કર્યાં છે. આવું એક-એ દૃષ્ટાંતો “નેમિનાથચતુષ્પદિકા”માંથી ટાંકું છું. કાગણમાં વિરહિણીની દશાનું વર્ણન કરતાં કવિ કહે છે:

“કાગુણ (૧) વા—સુણિ પન્ન પઈતિ રાગલ—કુકિમ કિ તરુ
રોચતિ ૧

‘ગણિ ગલિવિ હઈ કાઈ ન મૂચ’ સણઈ વિહંગલ પારણિ—પ
પૂચ.” ૨૩

[કાગણે પવનના ગુણે (૧) પાંદડાં પડે છે— રાગલના દુઃખે નણે કે તરુ રુચે છે. પારણીની વિહંગણ પુત્રી (રાગલ) કહે છે; “ગભાવિસ્થામ ગળીને હુ કેમ ન મૂઈ ૧”]

કવિએ ગઈ વિરહિણી રાગુલના દુઃખમાં તરુવરોને સમસાવી થઈ રડતાં ચિતર્યાં છે.

તો વળી બીજા મેક જગ્યાએ આ જ કવિ લખે છે:

"વઈસાહહ વિહસિય વણ-રાઈ મથણ-મિતુ મલયાનિલુ વાઈ" રહ
(વેશાખે વનરાજિવિંકીસી, મદનમિત્ર મલયાનિલ વાય છે.)

અહીં કવિ મલયાનિલને કામદેવનો મિત્ર કહી તેમાં સૂચિત માનવીકરણ કરે છે.

પ્રકૃતિ: દૂત તરીકે

પ્રકૃતિનાં તત્ત્વોનો દૂત તરીકે થયેલો ઉપયોગ પણ બારમાસીમાં થયેલો જોવા મળે છે. ખાસ કરીને આ જાતનો ઉપયોગ "નિલુધમ્મ-સૂરિ બારહ નાવઉ"માં નજરે પડે છે.

વિરહિણી નાચિકા ઊંટને ઊડવાનું કહે છે:

"ઊડિ રે કરહાા માજુ તુઈ, રે માલિયડા,

કરેવિણુ પખડિયાહા.

પસરહ ધમસૂરિ નામહ જિવ, રે માલિયડા।

જસસૂરિ અણુ મુણિરાહા।

હે હે. જસસૂરિ।"

૪૫

(હે ઊંટ, તુ માને પખ બનાવીને ઊડ, ધમસૂરિ અને યજસૂરિ નામના મુજિરાજની પાસે પહોંચી જા.)

વેશાખ માસની નાચિકાની સ્થિતિ કવિ નાચિકાના શબ્દો દ્વારા આ પ્રમાણે વર્ણવે છે:

"હરસિય કોઈલ્લ હુહહુહઈ (૧), નિલુ સુ-કોમલ કીઠા।

કરહા સુણણઈ રેસિ તુઈ, પ્રિય બોલાવિ ન વંઠા।

સહિ । માનુ. ॥ "

૪૬

(ન્યા યુકોમાળ કઠ વાળો કોડિલ હરખથી ટહુકે છે, હે ભેટ,
તે સમજવાને માટે તું દૂર ગયેલા પ્રિયને બોલાવી લાવ.)

તો વળી બીજા એક કડીમાં કાગડાને દૂત બનાવવામાં આવ્યો છે:

"ભિચિય ચડિ વાયસ - ખનૂરિ

લવિ મહુરઈં સરિ જોઈવિ દુરિ।

માવંતઉ કહિ પમ-સુરિ નાહુ

પહુવિ નિમ્બ તસુ વંદણ જાહુ॥ "

૫૬

(હે કાગડા, ભંધી ખનૂરી પર ચડીને તું મધુરે સાહે બોલ, અને
દૂર જોઈને પર્મસુરિનાથ આવતા હોય તો કહે; જેથી તેમના વંદન કરવા
કું જાઉં.)

એવી જ રીતે એક બીજા કડીમાં પણ કાગડાને દૂત બનાવવામાં
આવ્યો છે:

"ભિચિવિ, એ, દાડિવડીય, એ, ચડિ વાયસ વીજઉર ડિયા

કુરુલઈ, એ, મહરંઈં સારિ, એ, કહિ જુહ પમસુરિ અસનવિઉંઉમ

(કાગડો દાડમડીથી ભંધીને બીજોરી પર ચડીને મધુરે સાહે
રવ કરે છે, પર્મ-સુરિના આગમન વિશે મને કહે છે.)

આ રીતે જોઈ શકાય છે કે રાસયુગ દરમિયાન મળી આવતી
આ પ્રગટ-અપ્રગટ વ્રજ બારમાસીઓમાં તે તે કવિઓએ પ્રકૃતિની ચમુક
ચોકકસ રીતે ઉપયોગ કર્યો છે.